

Eerste hoofdstuk De koperen tuin

S. Vestdijk

Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam

Doorn, aug.-sept. 1949

Volledige E-book versie te koop via <http://www.ebook.nl/store/simon-vestdijk-m-130101.html>

Deze PDF aangeboden door <http://www.svestdijk.nl> t.g.v. de première van de voorstelling De koperen tuin, muziektheater naar de roman, door Christiaan Kuijvenhoven met regie van Laurens Krispijn de Boer. 6 maart 2016.

<http://www.christiaanuijvenhoven.com/dekoperentuin/>

CC BY SA NC

Het eerste wat ik mij van W... herinner, waar even na mijn vijfde verjaardag mijn vader tot rechter was benoemd; is de warme voorzommernmiddag, toen de bal van mijn broer over de ijzeren krullen van het balkonhek vloog, de verlaten huiskamer in. Op de grond, vlak bij het balkon, had ik in een sprookjesboek zitten lezen. Hoe verwonderlijk, ja zelf sprookjesachtig, waren de sprongen, waarmee de bal de kamer doorkruiste. Wanneer men dacht dat hij tot rust zou komen en in een bepaalde richting verderrollen, tot op dat geheimzinnige punt, waar een bal helemaal is uitgerold, bereikte hij opnieuw aanzienlijke hoogten. Ik weet nog hoe hij vlak naast de waterkaraf op de tafel neerkwam: de karaf bleef ongedeerd, de bal begaf zich naar een boslandschap in gouden lijst. Natuurlijk was ik geschrokken; maar het gedrag van de bal, zo schrander en behoedzaam, zo jong en veerkrachtig tevens, stelde mij in zekere mate gerust, alsof een onzichtbare goochelaar met mij en de breekbare dingen wel rekening wilde houden.

Toen het gekrijs voor het huis een dreigend hoogtepunt had bereikt, - 'Nol, de bal! Nol, de bal!' - zij hadden mij niet kunnen zien, maar mijn broer wist, dat ik daar zat, - krabbelde ik overeind en haalde de bal om hem terug te gooien. Wat zou men anders doen, zó uit een sprookjesboek vandaan? Wonderen maken gedwee. Met de bal in de hand stond ik op de blauwstenen balkondrempel, en beneden mij woelden en schreeuwden de jongens, en ik zag ze rechtstandig omhoogspringen om mij in het oog te krijgen, de haren wapperend. Maar midden in zo'n sprong schenen zij met blindheid geslagen: ik zag hen wel, zij mij niet. Zij tierden, en riepen 'Nol, de bal!' - en onderwijl luisterde ik naar de rij olmen, die zachtjes ritselden in de warmte, en naar een tufbootje in het, aan het uiteinde van onze korte straat zich openende kanaal. Hoger en hoger sprongen de jongens, zij zagen mij niet, het was allerwonderlijkst. In een plotseling invallende stilte kwam de snijdende stem van Chris: 'Verdomme Nol, gooi die bal naar beneden. En gauw!' (Mijn vader zei óók altijd: en gauw; hij zei het zelfs als het helemaal niet nodig was). Hoewel ik begreep de bal terug te moeten geven, was ik niet van plan Chris te gehoorzamen. Ik was toen al begonnen hem een beetje belachelijk te vinden; ik kende de woorden 'kouwe drukte' ik wist, dat hij mijn moeder vermoeide en dat mijn vader hem voortrok, en daarmee eens zou moeten ophouden, omdat mijn moeder op den duur merken zou, dat tijdens het eten Chris mij tegen mijn blote beentjes schopte, onder de tafel. Ik wist, dat Chris eens ten val zou worden gebracht.

Intussen waren een paar jongens achteruitgelopen, en juichten dat zij mij zagen. De betovering was verbroken. Niet zonder een zekere behaagzucht, wat slepend van tred, de buik een beetje vooruit, drentelde ik het balkon op, stak mijn arm over het ijzeren hekje, en opende mijn hand, kwijnend, als een jonge vrouw, die een geurig zakdoekje laat fladderen naar onstuimige bewonderaars. Met het papegaaiachtig komiekige van wezens, die een

naam gebruiken zonder de eigenaar ervan te kennen, scholden de jongens nog een tijd. 'Die rot-Nol'. Chris deed er niet aan mee: die was tevreden met wat hij hield voor het prompt opvolgen van zijn bevel. Een huis verder dreunde een elastieken donder, - de bal tegen een muur, - toen waren zij weg, en wanneer ik nog 'Nol' hoorde, dan kon dat even goed 'bal' zijn. Verder naar rechts was een onafzienbaar plein om hun spelen op te nemen.

Maar hoe langer ik daar met lege handen stond, des te meer begon het mij te spijten de spelers hun zin te hebben gegeven. Het was allemaal de schuld van Chris: geen van de anderen had de bal in de kamer durven gooien, waar hij mijn ouders wel honderd gulden had kunnen kosten; juist de kracht achter de bal, blijkend uit het belachelijk groot aantal sprongen, wees op Chris. In plaats van de bal te laten vallen had ik naar mijn moeder moeten gaan. Dat was klikken; maar ik had immers in een sprookjesboek zitten lezen, en dwergen, elfen en meerminnen 'klikten' niet: zij beklagden zich, bij nog hogere wezens, en kregen dan meestal gelijk. Buitendien achtte ik tegenover Chris alles geoorloofd. Ik had schrik kunnen voorwenden, misschien kunnen huilen. Terwijl ik ging zitten om verder te lezen, hoopte ik, dat de bal terugkomen zou.

Er daalde een vreemde stilte in die warme straat met olmen. Achter de stilte was weer het getuf van de boten hoorbaar, een enkele maal begeleid door het gerinkel van de bel, dat voor de brugwachter bestemd was. Ik dacht dan altijd, dat er iets ongelooflijks gebeurde met het waterverkeer, vooral laat in de avond, wanneer groene en rode lichten van de partij waren. Wel had mijn moeder het mij uitgelegd: ging de bel, dan rende de brugwachter uit zijn huisje naar de burg (later bleek hij in het geheel geen huisje te hebben en er altijd zó wel te zijn), en begon met een verbeterd gezicht te draaien, of liever te duwen, en de brug draaide. Maar ik vertrouwde deze inlichtingen niet: de bel was voor mij een teken, een aanhef, van iets onvoorstelbaars, iets dat even goed met schipbreuk kon eindigen als met een stoet bevlagde boten, muziek aan boord, lampions tussen de masten. Ik geloofde eigenlijk, dat de brugwachter belde en de boten gehoorzaamden, meestal tenminste. De hele dag droeg hij dit machtig speeltuig met zich mee; en ik, ik had een eenvoudige bruine bal uit mijn hand laten vallen, en anderen waren ermee vandoorgegaan, de bal ontheiligend en bevuilend... Opeens werd ik bang, de bal onverhoeds tegen mijn hoofd te krijgen, van het verre, rumoerige plein vandaan, en ik ging weg.

Enige jaren later gebeurde er iets, dat mij reeds een weinig boven Chris begon te verheffen. In de tweede helft van de verstreken periode, namelijk op de lagere school, was ik 'het zoontje van de rechter', en dit was goed om aan te horen, want ik volgde de tactiek mij tegenover de drie jaar oudere Chris te wapenen en te oefenen langs de grootst mogelijke omweg, vrijwel in het verborgen, ook wel eens met onverhoedse manifestaties. 'Het zoontje van de rechter', prat op zijn waardigheid, muntte uit in onuitgelokte geweldpleging op zwakkere jongetjes, in de stille hoop, dat Chris, die zelden vocht, hem daarbij uit de verte zou gadeslaan. Ik handelde uit een feilloos instinct en een aangeboren zin voor zelfbeheersing; had men mij gevraagd waarom ik die jongetjes mishandelde, dan zou ik niets gezegd hebben, weinig gedacht, en hoogstens gevoeld: omdat ze kleiner zijn dan ik.

Chris had in het geheel geen instinct. Hij had alleen maar een temperament, oppervlakkig, pseudo-brilliant; hij was opgewonden, en zocht het in het praten, snoeven, afsnauwen; hij had een scheut jeugdige overmoed meegekregen, die spoedig opgebruikt zou zijn, en dan was het afgelopen met Chris, afgelopen, finaal. Dat hij bij mijn weten nooit 'het zoontje van de rechter' is genoemd, kwam waarschijnlijk doordat hij eerder op school was verschenen dan mijn vader in het gerechtshof, of misschien ook doordat hij zelf voor kleine rechter wilde spelen, met zijn fonkelende brilleglazen en zijn bezeten, toch zo koude en verstandelijke opwindings. In ons gewone 'rot-Nol - rot-Chris'-duel liet ik hem met grote innerlijke rust aan het langste eind trekken; hij zei dan bijvoorbeeld: 'Rot-Nol is een echt

scheldwoord, rot-Chris niet.' - 'Waarom?' vroeg ik argeloos. - 'Rot-kris zeggen de Javanen, idioot.' - Deze raadselachtige woorden werden begeleid door een onhandige steekbeweging naar mijn borst. Dat hij mij veel ongekunstelder had kunnen verpletteren door erop te wijzen, dat 'rot-Nol' tenminste origineel was, en 'rot-Chris' nabauwen, kwam niet bij hem op; later ben ik trouwens gaan geloven, dat het een van zijn vriendjes was, die het eerst 'rot-Nol' had gezegd. 'Schelden doet geen zeer, idioot', was doorgaans weer van mij afkomstig, maar het vervolg, 'sla je mij, dan sla 'k je weer', liet ik achterwege, want natuurlijk was Chris toen nog sterker dan ik.

De naderende triomf tekende zich veeleer in ons beider gelaatskleur af. Gaandeweg ontwikkelde ik mij tot een jongen, even gezond en blozend als mijn knappe moeder, terwijl Chris, verteerd door zijn eigen gehassebas, bleker en bleker werd, en al eens door de dokter was onderzocht, een schande die hij met moeite verbeet. Onder het eten vertelde hij toen, dat hij mij 's nachts verschrikkelijk had horen hoesten: een leugen, maar waarin hijzelf geloofde op dat moment. Ik moet hier nog bij vermelden, dat ik de banale kinderziekten (mazelen, rode hond, ik meen zelfs waterpokken) het eerst had gehad en aan hem had overgedaan. Op zichzelf had dit niets demonisch, maar bij hem kwam er dan kinkhoest bij, bronchitis, een tikje nierontsteking, en al het andere dat ouders nadenkend stemt, wanneer ze al menen van het gezanik af te zijn; wat niet wegnam, dat hij in het ziekbed het luidruchtigst speelde en zong van ons beiden.

Het viel niet te ontkennen, dat hij het onuitstaanbaarst was onder de maaltijden, - ook het onkwetsbaarst, omdat hij mijn vader mee had. Mijn moeder, daar was ik van overtuigd, zat al jaren vriendelijk op hem te loeren; maar niemand kon in gemoede iets aanvoeren tegen herrie aan tafel, die voornamelijk bestond uit informatief doen en informaties inwinnen. Het leek allemaal zo redelijk en volwassen, leerzaam, ontwikkelend. Van het stadsbestuur, de wethouders met name, bleek hij op een middag meer af te weten dan mijn vader, die behagelijk toelisterde, om hem vervolgens in welgekozen bewoordingen het lesje te geven van het recht op beperktheid van de specialist. Een rechter hoefde alleen maar te weten wie schuldig was en op welke gronden hij het was; waarop mijn moeder in de lach schoot en voor zich uit mompelde, dat een schuldige wethouder toch anders werd behandeld, dan een schuldige, of onschuldige (ik weet niet meer, of zij dit eraan toevoegde) voddenkoopman.

Mijn vaders naam is Rieske. Zijn grootvader heette 'van Duitse afkomst', maar was een gewone Duitser, of een buitengewone, want zijn zoon had al kunnen studeren. Deze kant van mijn familie muntte uit door ijzeren vlijt, en een wat logge sentimentaliteit bij de vrouwen; maar ondanks herhaalde bloedmenging was mijn vader in uiterlijk en manieren de meest Duitse van allemaal geworden: nadenkend en droog, blikkend door de opmerkelijke brilleglazen, die Chris van hem had geërfd, vormelijk, zelfs voor een rechter, en op vrolijke momenten in de kennissenkring niet zonder een zekere schneidige jovialiteit, die hij trouwens omstreeks mijn achtste jaar aflegde.

Van beide kanten is mijn familie muzikaal, maar mijn vader hield alleen de hand voor de ogen bij muziek niet verder dan Schumann of Brahms, die mijn moeder slecht en verveeld speelde. Als zangeres ging zij gemakkelijk tot Wolf en Duparc, en was in W... dadelijk lessen gaan nemen bij de meedogenloos strenge meneer Talsma, die te eenkennig was om koren te leiden. Dit liet hij over aan een intelligente spring in 't veld, die kort daarop naar betere oorden verdween en wiens naam ik vergeten ben. Ook Chris had les van meneer Talsma, maar hij was niet zo bijster sterk in muziek, en ik haatte de muziek van Chris, omdat ik Chris haatte. Hij stampde erbij. Geluiden maakte hij erbij. Hij herhaalde alles tot hij het nòg niet kon. Bepaalde sonatines van Clementi kan ik nog niet horen zonder een wee gevoel in de maagstreek; zij vervolgden mij tot in de slaap en vermengden zich met het bellen van boten die er misschien niet waren.

Muzikaal mocht Chris dan niet zijn, ik kon niet aannemen, dat hij er niet enig genoeg aan beleefde en later niet muzikaal zou kunnen worden. Mijn vader had gezegd, dat de

kleine Mozart - maar die was veel jonger dan Chris - door zijn vader met een stok naar het klavier of het klavecimbel moest worden gejaagd, en het zusje van Mozart ook; en later was Mozart toch altijd dol op muziek geweest. Het was natuurlijk denkbaar, dat iemand het land had aan iets waar hij in uitmuntte, kantoorwerk bijvoorbeeld, of onderwijs; maar bij Mozart, neen bij Mozart ging dat toch niet op, dat hoorde je zó aan de muziek, die hij had gecomponeerd... Wat mijzelf betrof: reeds op Mozarteske leeftijd had ik verklaard geen piano aan te willen raken, al genoot ik in het geheim van mijn moeders liederen, vooral wanneer de kleine, stotterende griffier, Mr. van Son, haar begeleidde, hetgeen hij huppelend, doch correct deed. Begon mijn moeder zelf te spelen en mocht hij bladen omslaan, dan verviel hij tot een soort artistieke bandeloosheid, zich uitend in een bruuske aanval op het bijna ten einde gespeelde blad, rakelings langs mijn moeders rechterschouder. Met doorzakkende knieën zich laag doch snel voortspoedend over het tapijt, geleek hij een intellectueel, die wegsliuwt uit een vervaarlijk volksgewoel. Hij stond namelijk altijd een meter achter mijn moeder, wellicht om haar niet af te leiden met een al te oplettende schim aan de rand van haar gezichtsveld. Aan tafel kon Chris hem voortreffelijk nadoen, al had hij weinig gevoel voor humor (ik vermoed, dat mijn moeder er zelf mee begonnen was, op een onbewaakt ogenblik), en zijn 'B-b-b-bent u er al, m-m-mevrouw?' - tien maal herhaald, kon wel eens vermakelijk zijn voor wie de griffier kende. Doorgaans maakte mijn vader er een eind aan, - 'Nu ho maar, Chris, genoeg', - hetgeen Chris dan weer op mij verhaalde door mij tegen mijn benen te schoppen, alsof hij het bevel doorgaf. Aan deze Pruisische manieren was ik wel gewend geraakt, al dacht ik er veel over na. Dat hij zich met klachten, vragen, biechten, nieuwste nieuwtjes, de loop der rivieren, de regels van het voetbalspel, ook al bij mijn moeder indrong, stemde mij toentertijd veel bitterder. Vooral toen ik eenmaal schoolging, vond ik, in de vrije uren haar gezelschap zoekend, op mijn weg altijd Chris.

Op een middag na vieren hoorde ik hem pianospelen. Haastig ging ik naar de huiskamer, zo ver mogelijk van het geluid vandaan. Bij iedere foute noot - en die middag waren het er vele, niet in Clementi, maar in Dussek, die ik óók fout uit het hoofd kende - sprong er iets in mij op: haat, leedvermaak, verzet, protest tegen muziek, verlangen wellicht naar andere muziek. Eensklap staakte hij zijn spel, en sloeg de piano dicht. Hij deed dit met een kracht, die niets natuurlijks meer had, een daverende knal, die huizen ver hoorbaar moet zijn geweest en die men onwillekeurig door angstgeschrei gevolgd meende te zullen horen. Het was een hele tijd stil. Maar daar hoorde ik in de verte zijn stem, en, veel zachter, die van mijn moeder. En toen, voor zover ik mij herinneren kan voor het eerst van zijn leven, begon hij te huilen, te gieren van het huilen, met smartelijke uithalen en hikkend naar adem snakken. Het had niets van aanstellerij, het was een overkropt gemoed, dat hier tot spreken was gebracht. Het was als het gehuil van een eenzame wolf in de nacht, ontoegankelijk voor troost of medeleven. Terwijl ik een gang en een halve kamer doorsloop om zo dicht mogelijk bij hem te kunnen zijn, bonsde mijn hart van een bange vreugde, die ik nooit eerder had gekend. Wat het was wist ik toen nog niet, maar nu weet ik het. Het was medelijden, het was wat de grote mensen medelijden noemen. Van dit onbekende gevoel genoot ik ontzaglijk, en was afluisteren niet mijn doel geweest, ik zou stellig in een stoel zijn gezonken, het hoofd in de handen, net als mijn vader bij het aanhoren van muziek, van vóór 1860. 'Ik verdom het langer, ik ga niet meer naar die rotvent toe, ik kan niet meer voor school werken door die rotbeul... laat ie 't zelf doen...' Terwijl mijn moeder hem verstandig toesprak, sloeg hij snotterend de piano open en weer dicht, bijna met dezelfde kracht. Vlak bij mijn oor rinkelde iets. Het huilen begon weer, ik hoorde mijn moeder hem iets beloven, ik maakte dat ik wegkwam; en het duurde maar een paar minuten, of Chris was stil, en in een hoekje van weer een andere kamer zat ik te huilen, van de schrik en uit medelijden.

Aan tafel verschenen wij beiden met rode ogen, wat verdwaasd, als ganzen na het onweer. Het was toen al beslist, dat Chris nooit meer pianoles hoefde te hebben. Na de

soep had hij al weer het hoogste woord; maar toen mijn vader hem onder de vruchten verbood, trapte hij niet, en dat was goed gezien van hem, want ondanks dat medelijden, waar ik nog dagen plezier van beleefde, had ik mijn antwoord gereed. Niet: 'Hij trapt me, dat kreng', waarvoor ik eenmaal door mijn vader naar de keuken was gestuurd, maar een gebaar slechts, het bewegen van een hand slechts, een vinger: het nadenkend tekenen van de loop van een traan over mijn eigen gezicht.

Na dit voorval kwamen we elkaar wel iets nader. Tenslotte hadden we toch samen gehuild; bovendien wilde Chris voorkomen, dat zijn huilbui buitenshuis bekend werd, en hoewel hij mij zelden of nooit op klikken had betrupt, wist hij niet wat er op school van mij was te verwachten. Ook bond ons een nieuwe gemeenschappelijke haat, en eendrachtig meden wij voortaan de geïmproviseerde muziektoppartijtjes, die vrijwel op ieder uur van de dag konden plaats hebben. Niet alleen Mr. van Son, ook andere jongelui, of al wat oudere jongelui, kwamen dan binnenvallen, alsmede de vriendinnen, die mijn moeder zich in die paar jaar had gemaakt. Al deze lieden waren muzikaal, de een meer, de ander minder. Zo sloten de zoontjes van de rechter een tijdelijk verbond tegen gegalm en gebabbel en kopjes thee, en de minachting, waarmee wij over Dijkhuizen, Caspers en de jonge Tjallingii spraken, kon al niet groter zijn dan die aan de stotterende griffier werd besteed. Bijwijlen was er sprake van ene Mr. Vellinga, maar die hebben we nooit te zien gekregen in die jaren. Het hoorde bij Chris' tactiek van geheimzinnige zwijgzaamheid tegenover mij, niets over deze jurist mede te delen, van wie hij toch een en ander scheen af te weten. Maar Chris wist zoveel; zijn wetenschap leek mij alleen maar een middel om een jonger broertje in verwarring te brengen.